

Sf. Ioan Gură de Aur

Despre necunoașterea lui Dumnezeu

*În căutarea unui Adevăr
pe care mintea nu îl poate cuprinde*

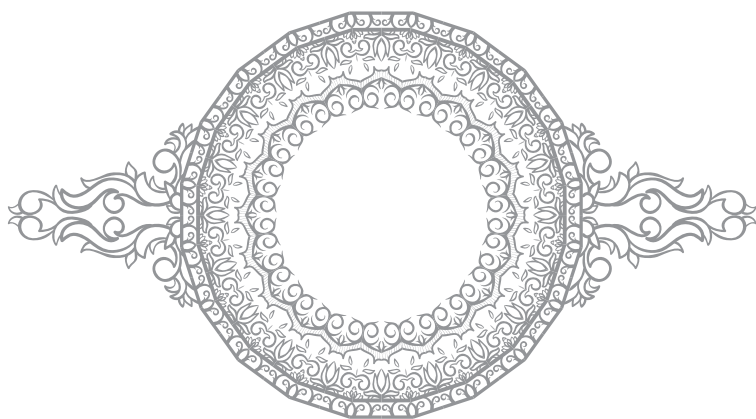
TRADUCERE DIN LIMBA GREACĂ,
CUVÂNT-ÎNAINTE ȘI NOTE DE
WALTHER-ALEXANDER PRAGER

EDITURA HERALD
București

Cuprins

CUVÂNT-ÎNAINTE	7
CAPITOLUL I	18
Acelui între sfinți, Părintele nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscop al Constantinopolului, despre necunoașterea lui Dumnezeu, împotriva anomeenilor, cuvântarea întâi, rostită în timpul plecării episcopului	
CAPITOLUL II	44
A aceluiași, rostită cu multe zile după [întâia] cuvântare contra anomeenilor, după ce între timp a vorbit contra iudeilor, apoi a păstrat tăcerea pe timpul prezenței episcopilor și după ce a avut loc comemorarea mai multor martiri, acum din nou contra anomeenilor în privința necunoașterii lui Dumnezeu, cuvântarea a doua	
CAPITOLUL III	70
A aceluiași, despre necunoașterea lui Dumnezeu și despre faptul că serafimii nu pot suporta nici măcar coborârea lui Dumnezeu către ei, cuvântarea a treia	
CAPITOLUL IV	92
A aceluiași, despre necunoașterea lui Dumnezeu, cuvântarea a patra	
CAPITOLUL V	114
A aceluiași, despre necunoașterea lui Dumnezeu, cuvântarea a cincea	
BIBLIOGRAFIE	143

Cuvânt-înainte

Sfântul Ioan Gură de Aur este cel căruia istoria Bisericii Universale i-a consacrat un loc privilegiat în sânul său, Răsăritul readucându-l în permanență în amintire prin săvârșirea liturghiei alcătuite de el, iar Apusul văzându-l ca pe un apărător al drepte credințe, astfel încât, în 1204, cruciații apuseni îi fură moaștele păstrate la Constantinopol și le așază în cel mai de seamă loc al catolicismului, la Roma, în preajma bazilicii Sfântului Petru. Obișnuiți ca Sfântul Ioan să fie cel care poartă credincioșii, prin liturghia sa, către înălțimile divine, ne va fi greu să acceptăm imaginea ultimă pe care o oferă istoria vieții sale, imaginea unui om măcinat de boală și forțat de soldați să parcurgă pe jos calea către un loc de exil îndepărtat de Constantinopol, al cărui episcop fusese. De aceea, relatarea vieții lui Ioan ne pune în situația de a căuta o explicație pentru orbirea contemporanilor săi. Pentru Dumnezeu, probabil, explicația este mai simplă: până să primească, după moarte, slava Bisericii, lui Ioan i-a fost dăruit privilegiul ca viața să îi fie asemenea lui Hristos, cel căruia i-a închinat întreaga sa existență; Gură de Aur a vorbit „cu putere” înaintea oamenilor, iar aceștia au căutat să-l piardă¹, a slujit neobosit Bisericii, însă „ai săi”, clericii

¹ Expresie veche, de sorginte biblică; înseamnă a-l distruge, a-l nimici, a-i pricinui moartea sau căderea. (N. red.)

creștini ai vremii, „nu l-au primit” și s-au folosit de mai marii lumii spre a-l obliga să poarte crucea exilului.

Istoria cu încheiere martirică a vieții lui Ioan începe în Antiohia, în jurul anului 350 (cel mai probabil în 349)¹, unde se naște într-o familie influentă, ca fiu al funcționarului imperial Secundus și al Anthusei, cea care va rămâne văduvă la vârsta de douăzeci de ani, fără să se mai recăsătorească vreodată. Cu un destin aproape identic cu cel al mamei episcopului Augustin din Hippona, Sfânta Monica, creștina evlavioasă Anthusa este cea care își călăuzește fiul către o educație în urma căreia să aibă parte de valorile cele mai de seamă ale vieții culturale și spirituale din lumea romană. În privința culturii, Ioan este îndrumat să urmeze o pregătire în arta oratorică (așa cum s-a întâmplat și cu Augustin), care reprezenta în epocă cea mai înaltă treaptă a educației unui tânăr, având un caracter generalist și oferind tinerilor oportunitatea de a urma cariere în domeniul juridic, în cel al serviciilor civile, în administrație și în politică.² Ioan va frecventa școala unui retor renumit, Libanius, unde l-a avut coleg pe un alt viitor episcop, Theodor din Mopsuestia. Deși ajunsese să stăpânească arta retorică în mod strălucit, odată ce devine absolvent al școlii lui Libanius în 367, nu este interesat de o carieră seculară, ci de aprofundarea spiritualității creștine. Succesul educației retorice se va reflecta mai târziu în frumusețea predicilor sale,

¹ Pentru datele biografice despre Sfântul Ioan Gură de Aur, am consultat cu precădere Kelly, J. D. N., *Golden Mouth*, Ithaca: Cornell University Press, 1995.

² V. Pernot Laurent, *Rhetoric in Antiquity*, trad. W. E. Higgins, The Catholic University Press, 2005, p. 145.

motiv pentru care posteritatea îi va adăuga supranumele „Gură de Aur” (Chrysostom), ceea ce nu s-a mai întâmplat în istoria Bisericii decât în cazul unui episcop de Ravenna, Petru Chrysologul („Cuvânt de Aur”, 380–450).

Tânărul Ioan va căuta să-și însușească credința la un nivel superior, atât spiritual, prin viața monahală, cât și intelectual, prin însușirea cunoștințelor teologice, în situația în care creștinismul în Antiohia, la fel și în Constantinopol, nu reușea încă să impună dogmele adoptate la Sinodul de la Niceea (325) tuturor credincioșilor. Ioan primește botezul creștin la optsprezece ani, așadar în jurul anului 368, și i se alătură episcopului proniceean Meletie din Antiohia vreme de trei ani, timp în care practică o școală de asceză sub îndrumarea lui Diodor. Asceza însemna o serie de privații extreme privind viața fizică.¹ În 371, Ioan părăsește Antiohia pentru o practică ascetică încă și mai severă. Timp de patru ani trăiește într-un așezământ monahal aflat în munți, iar alți doi îi va petrece într-o peșteră de unul singur, în această perioadă memorând Vechiul și Noul Testament.

În anul 381 este numit de episcopul Meletie ca diacon în episcopia Antiohiei, iar după cinci ani, succesorul acestuia, episcopul ulterior canonizat, Flavian (menționat elogios și în omiliile din acest volum), îl numește preot, slujire pe care și-o va menține timp de aproape doisprezece ani, fiindu-i încredințată și misiunea de a rosti predici. În această perioadă, în care Ioan Gură de Aur a rostit circa 700 de predici, a avut de înfruntat tulburările pricinuite de apariția și amplificarea ereziilor, cât și conflictul politic dintre Antiohia,

¹ V. Kelly, 1995, pp. 18–19.

capitală a provinciilor Imperiului Bizantin din Orientul Apropiat, și autoritatea imperială din Constantinopol. Conflictul a culminat în anul 397 cu revolta înfrântă a antiohienilor, cărora Ioan și episcopul Flavian le-au venit în ajutor.

În același an, la Constantinopol, murea arhiepiscopul Nectarie, lăsând neocupat un loc de episcop care făcea obiectul intereselor politice și religioase, antrenând confruntări între diferitele facțiuni religioase din Imperiu. Prins fără voia sa în jocul unor asemenea interese, preotul Ioan din Antiohia, renumit pentru predicile sale, este atras printr-un vicleșug să descindă în Constantinopol, căci, altminteri, el nu și-ar fi părăsit orașul natal și comunitatea pe care o slujea, nefiind mânat de dorința de a ocupa funcții înalte. Cel care l-a atras pe Ioan în această cursă a fost Eutropiu, ministrul împăratului Arcadius, urmărind ca, prin numirea unui antiohian ca arhiepiscop să diminueze influența episcopului Teofil al Alexandriei, care avea și el un candidat pentru funcția arhiepiscopală. În cele din urmă, la 28 februarie 398, Ioan este întronat ca arhiepiscop al Constantinopolului, hirotonit de însuși episcopul Teofil al Alexandriei, însă numai sub constrângerea deciziei imperiale, căci, după această numire, va fi unul dintre cei mai mari dușmani ai noului arhiepiscop de Constantinopol.

Pe parcursul anilor de episcopat, între anii 398 și 404, Ioan Gură de Aur și-a pus în valoare calitățile pe care le manifestase mai înainte ca preot al episcopiei din Antiohia. În acest interval de timp, susține circa 500 de omilii și câștigă admirația credincioșilor din Constantinopol, venită, pentru un timp, inclusiv din partea împărătesei Eudoxia. În predicile sale va apăra cu deplină convingere ortodoxismul

niceo-constantinopolitan, de pe scaunul unde slujiseră pentru o bună perioadă de timp cinci episcopi care susținuseră erezia ariană. De asemenea, este implicat în acțiuni care vizau îmbunătățirea vieții celor bolnavi, bătrâni și săraci, înființând pentru aceștia case de adăpost și continuând în acest fel niște practici caritabile introduse în Biserică de Sfântul Vasile cel Mare. Grijă deosebită pentru aceste categorii de oameni o dobândise încă din perioada diaconatului său în Antiohia, unde fusese investit cu misiunea ajutorării celor defavorizați. Ca ocupant al scaunului arhiepiscopal din capitala Imperiului, încurajează misionarismul în părțile teritoriului bizantin în care nu se răspândise creștinismul și acționează în favoarea introducerii goților în Biserică, a căror migrație îi adusese în preajma Constantinopolului. Prea puțin pătruns de spiritul imperialist al cuceririi, Ioan le propune goților constituirea unei biserici autonome, cu preoți numiți din rândurile lor și chiar cu slujbe religioase oficiate în limba proprie.

Rigorismul moral impus de Sfântul Ioan Gură de Aur, pe care el însuși îl adoptase prin practicarea unei discipline ascetice severe, va deveni cauza cea mai importantă a dușmăniei pe care i-o vor purta autoritățile politice și religioase dintr-un oraș care, deși dobândise de aproape șaptezeci de ani statutul de capitală a unui imperiu creștin, nu renunțase cu adevărat la un vechi laxism moral susținut în continuare prin activitățile publice ale cetățenilor. De exemplu, Constantinopolul menținuse un calendar civil păgân, ceea ce presupunea participarea cetățenilor la sărbători religioase păgâne. Predecesorul lui Ioan, episcopul Nectarie, nu se împotrivise acestui stil de viață. Ioan se pronunță însă

împotriva luxului și imoralității de care se făceau vinovați atât cei care formau aristocrația Imperiului, cât și clericii ori credincioșii din rândul poporului. Lipsit de tact politic, calitatea de altfel cea mai importantă pe care trebuia să o dețină un arhiepiscop aflat în preajma autorităților imperiale, Ioan Gură de Aur își îndepărtează de la sine susținătorii politici. Împărăteasa Eudoxia, criticată implicit și, se pare, chiar în mod direct, pentru luxul casei imperiale, va deveni din admiratoarea sa unul dintre dușmanii cei mai înverșunați, iar Eutropiu, ministrul care îl adusese pe scaunul episcopal, îi va deveni, de asemenea, dușman, în momentul în care Ioan se opune deciziei de a desființa dreptul de azil în biserică, prin care se prevedea încetarea urmăririi de către autorități a condamnaților refugiați într-o biserică.

Fără sprijin politic, Ioan va deveni pradă ușoară a episcopului Teofil al Alexandriei. Pornind de la cazul călugărilor numiți „frații lungi”, condamnați de arhiereul alexandrin se pare, pe nedrept, ca fiind eretici, Teofil va reuși să convoace în anul 403 un sinod în care Ioan este condamnat în urma unor capete de acuzare lipsite de temei și caterisit cu consimțământul a 36 de episcopi, inclusiv al unora care îi erau subordonați în cadrul Arhiepiscopiei din Constantinopol. Decizia trimeritiei lui Ioan în exil este revocată de către împăratul Arcadius în același an, 403, temându-se de reacția violentă a credincioșilor față de această hotărâre. Ioan nu va căuta însă să recâștige bunăvoința împăratului, susținând același rigorism moral prin care critica stilul de viață al casei imperiale și în perioada reînvestirii sale ca arhiepiscop de Constantinopol. De altminteri, la solicitarea adversarilor săi, conduși de același Teofil al Alexandriei, i se contesta

reinvestirea, care, potrivit lor, trebuia să fi fost făcută prin convocarea unui alt sinod.

Pierzând cu totul sprijinul împăratului Arcadius, pe 9 iunie, în anul 404, se ia decizia definitivă ca Ioan să fie demis din funcție și este trimis sub escortă militară în Cucuson, oraș din Armenia – provincie aflată la extremitatea răsăriteană a Imperiului Bizantin. După o călătorie obositoare care a durat circa șaptezeci de zile și pe parcursul căreia fusese întâmpinat cu ostilitate de mai toți episcopii creștini, a avut parte de un tratament aspru de viață, pe care îl descrie în epistolele trimise de el în această perioadă prietenilor săi din Antiohia și Constantinopol. Tocmai din pricina faptului că a continuat să participe la viața Bisericii și în timpul exilului, atât prin epistole, cât și prin vizitele pe care le primea din partea antiohienilor, în anul 307 este strămutat într-un alt loc de exil, în orașelul Pitiunta de pe țărmul estic al Mării Negre. Deja cu sănătatea șubrezită de pe urma primei exilări, Ioan nu va reuși să îndure și această nouă călătorie în care era, ca și prima dată, forțat de ostași să o facă pe jos. Astfel, după trei luni de mărșăluire forțată, în ziua de 14 septembrie a aceluiași an, 307, moare într-un sat din apropierea orașului Comana Pontica, se pare, aducând pentru ultima dată slavă lui Dumnezeu.

Papa Inocențiu, căruia Ioan îi trimisese două epistole, reușește să îl reabiliteze după cinci ani de la moartea sa, iar în anul 438 rămășițele sale pământești au fost aduse cu alai în Biserica Apostolilor din Constantinopol. În 1204, în timpul celei de-a patra cruciade, moaștele sunt aduse la Roma și restituite Bisericii Ortodoxe abia în anul 2004.

Capitolul I

Acelui între sfinți, Părintele nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscop al Constantinopolului, despre necunoașterea lui Dumnezeu¹, împotriva anomeenilor², cuvântarea întâi, rostită în timpul plecării episcopului³

¹ Prin expresia „necunoașterea lui Dumnezeu” traducem conceptul grec *akataleptos*. Acest cuvânt (în corespondență cu titlul omiliilor în versiune latină, *De incomprehensibili*) redă într-o mai mică măsură sensul originalului, acela de neputință de a-l cuprinde pe Dumnezeu cu mintea. Conceptul este de origine filosofică, dar devenise folosit frecvent în teologia secolului al IV-lea (v. St. John Chrysostom, *On The Incomprehensible Nature of God*, p. 60, n. 37). Folosirea noțiunii de *akataleptos* în omiliile destinate unui public larg (pentru care Sfântul Ioan Gură de Aur se simte deseori dator să explice metafore biblice foarte simple) indică faptul că sensul acesteia nu avea un caracter livresc, așa cum îl are corespondentul cel mai apropiat din limba română, „incomprehensibilitatea”. De aceea, pe parcursul lucrării am preferat să folosim preponderent termeni cu o echivalență imperfectă (indicând de fiecare dată acest lucru), dar care sunt mai apropiați de oralitatea originară a textelor. Unul dintre termenii substituibili este cel de „Dumnezeu necunoscut” (*agnostos Theos*). Termenul, folosit în *Faptele Apostolilor* în contextul discursului Sfântului Pavel înaintea grecilor (Fapte. 17, 23), poate indica prin comparație sensul specializat al denumirii *akataleptos*. Astfel, prin *agnostos* (de unde și termenul de *agnosticism*) se înțelege ignoranța totală în privința divinității, care poate fi risipită prin cunoașterea revelației lui Dumnezeu, ceea ce, de altminteri, face și Sfântul Pavel în pasajul amintit: Dumnezeu Necunoscut devine cunoscut în urma discursului său misionar. Această cunoaștere are însă niște limite trasate încă din Vechiul Testament, acolo unde lui Moise nu i se arată fața lui Dumnezeu și nu i se dezvăluie numele său. Tradiția iudaică a menținut caracterul limitat al revelației divine, iar prin Philon din Alexandria a fost inaugurată o terminologie greacă adecvată descrierii acestei limitări,

Cum se face că, iată, păstorul nu este prezent, iar turma se menține cu tărie în cea mai desăvârșită ordine? Izbânda păstorului chiar aceasta este, ca turma să-și arate deplina străduință nu numai când el este de față, dar și când este plecat. În privința animalelor lipsite de rațiune, când nu este prezent cel care le mână la pășune, este necesar să fie închise în staul, căci altfel, fără călăuză, vor

preluată și îmbogățită de erudiții creștini încă din primele secole, ajungându-se în cel din urmă la constituirea unui vocabular specific al teologiei creștine apofatice. Potrivit acestei terminologii, putem cunoaște existența lui Dumnezeu și manifestările sale, însă ne este cu neputință să cunoaștem esența (*ousia*) sa. Cunoașterea esenței era simbolizată în Vechiul Testament de cunoașterea numelui, iar în filosofia greacă era măsurată prin posibilitatea de a oferi o definiție. Cum definiția trimitea în limba greacă prin chiar numele său la ideea unei limitări (*orismos*) sau circumscrieri a esenței obiectului vizat, atributul *akataleptos* (de necuprins cu mintea) reda cel mai clar imposibilitatea de a cunoaște esența (*ousia*) lui Dumnezeu. Angajarea polemică a Sfântului Ioan Gură de Aur împotriva anomeenilor se fundamentează pe opoziția dintre această imposibilitate și pretenția discipolilor ereticului Eunomie de a cunoaște atributul esențial al lui Dumnezeu, anume faptul de a fi nenăscut (*agennetos*). Acest atribut divin servea susținerii ereziei ariene apărute în secolele al III-lea și al IV-lea, potrivit căreia Iisus Hristos nu ar fi fost cu adevărat Dumnezeu. Dacă esența lui Dumnezeu ar fi fost cea de a fi nenăscut, urma ca Iisus Hristos să fie cel născut, tot una cu a spune că ființa lui se găsea în rândul creațiilor divine.

² Pentru identitatea anomeenilor, vezi *Cuvânt-înainte*.

³ Episcopul Flavian a păstorit Antiohia între anii 381 și 404. El este cel care l-a hirotonit în anul 386 pe Ioan ca preot al episcopiei din Antiohia. Viața virtuoasă a episcopului de Antiohia, despre care Ioan are în multe predici cuvinte elogioase, îi va aduce acestuia canonizarea, devenind astfel Sfântul Flavian.

fi gata să iasă spre a se lăsa pierdute într-o lungă rătăcire. Însă nimic asemănător în ceea ce vă privește, de vreme ce, fără să fie prezent păstorul, ați sosit în ordine desăvârșită la pășunile rânduite vouă.

Mai mult decât atât, este prezent și păstorul, chiar dacă nu în carne și oase, ci prin rodul lucrării sale și chiar dacă nu vă este în preajmă cu trupul, este aici prin buna ordine în care se află turma sa. De aceea și eu cu atât mai mult îl cinstesc și mă bucur că a avut puterea să vă insufle o asemenea străduință. Căci și pe un comandant de oști îl prețuim cel mai mult când, fără să fie prezent, trupele sale se găsesc în ordine. În același chip se referea și Pavel la ucenicii săi când spunea:

„Drept aceea, iubiții mei, după cum m-ați ascultat întotdeauna, nu numai când eram de față, ci cu atât mai mult în absența mea” (Fil. 2, 12).

De ce „cu atât mai mult în absență”? Deoarece, câtă vreme păstorul este prezent, dacă lupul¹ s-ar năpusti asupra turmei, ar fi alungat cu ușurință din preajma oilor. În schimb, când nu este nimeni să le apere, turmele vor fi cuprinse de cumplitul zbucium al spaimei. Mai mult decât atât, cel care se află cu turma va împărți cu ea răsplătirile pentru străduință, însă nefiind acolo, lasă să se arate limpede propria lor izbândă. Aceste cuvinte vi le rostește depotrivă și învățătorul vostru acum plecat, fiindcă nu îi vede pe însoțitorii lui de acolo care îi stau în preajmă la

¹ Pericolul pentru comunitatea antiohiană („lupul”) venea din partea difuzării ereziei anomeene.

fel de bine cum vă are pe voi în fața ochilor săi, chiar dacă sunteți departe de el.

Îi cunosc iubirea mistuitoare, înflăcărată, caldă și de nestăvilit, care își are rădăcinile în cea mai mare adâncime a cugetului său și de care se îngrijește cu cea mai aprinsă străduință. Într-adevăr, el știe cu temeinicie că iubirea este rădăcina, izvorul și maica oricărui bine și că fără ea nimic din celelalte nu ne este de vreun folos. Iubirea este chipul propriu pe care îl poartă ucenicii Domnului, pecetea robilor lui Dumnezeu, semnul după care sunt recunoscuți apostolii: „Întru aceasta vor recunoaște toți că sunteți ucenicii mei”. Întru ce? A vorbit cumva despre minunea învierii morților, despre vindecarea leproșilor ori despre alungarea demonilor? Nicidecum, căci el spune, lăsându-le deoparte pe acelea:

„Întru aceasta vor recunoaște toți că sunteți ucenicii mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții” (In. 13, 35).

Căci unele ca acelea sunt numai daruri ale harului venit de sus, pe când iubirea este izbânda străduinței omenești. Și îndeobște noblețea cuiva nu iese la iveală prin darurile primite de sus, cât mai degrabă prin izbânzile obținute cu propriile sale eforturi. Pentru aceasta a spus Hristos că ucenicii săi nu sunt recunoscuți după minunile înfăptuite, ci după dragoste. Dacă iubirea este prezentă, celui care a dobândit-o nu îi lipsește nicio parte din filosofie¹, ci deține

¹ Sfântul Ioan Gură de Aur folosește termenul filosofie cu sensul de conduită morală înțeleaptă, acesta fiind și motivul pentru care îl asociază celui de virtute. Acest sens era impus la origine de caracterul practic al filosofiilor elenistice târzii și fusese adoptat ca atare de către scriitorii creștini timpurii

întreaga virtute, desăvârșită și perfectă, în timp ce fără iubire omul este lipsit de orice bine. De aceea și Pavel o înalță și o slăvește prin cuvântul său, ba s-ar putea spune că nici măcar laudele sale nu ajung să fie pe măsura înălțimii care este proprie iubirii.

Căci ce ar putea să-i fie egal, câtă vreme dragostea cuprinde laolaltă profeții și întreaga Lege și fără de care nici credința, nici cunoașterea, nici aflarea tainelor și nici chiar martiriul sau orice altceva nu-l va putea mântui pe cel care le va fi dobândit? Și pentru că

„de aş da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am,
nimic nu-mi foloseşte” (I Cor. 13, 3).

Și altundeva iarăși, urmărind să dea de înțeles că dragostea este mai mare decât orice și că este cel mai de seamă bine, [același] a spus:

„Cât despre proorocii – vor dispărea, darul limbilor va înceta, cât despre cunoaștere – va dispărea; rămân însă acestea trei: credința, nădejdea și dragostea, iar mai mare decât toate este dragostea” (I Cor. 13, 8 și 13).

până într-atât, încât la Clement din Alexandria prin *filosofie* este desemnată însăși religia creștină. În această înțelegere a filosofiei, adoptarea unei conduite morale înalte este, pentru Ioan, semnul unei cunoașteri elevate, așa cum reiese și din anterioara caracterizare a episcopului Flavian, al cărui sentiment de iubire este „localizat” în „cea mai mare profunzime a *cugetului* său”. Pe parcursul acestor omilii, acestui tip de înțelepciune provenit din înțelegerea Scripturilor îi este opusă speculația filosofică de care se vor fi folosit anomeeni pentru argumentarea doctrinei referitoare la cunoașterea lui Dumnezeu.